

מלחמת ישראל

1. במדבר פרשת בהעלותך פרק י'

(א) וידבר יקוק אל משה לאמר: (ב) עשה לך שתי חצוצרות כסף מקשה תעשה אתם והיו לך למקרא העדה ולמסע את המחנות: (ג) ותקעו בהן ונאעו אֵלַיךְ כָּל הָעֵדָה אֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד: (ד) וְאִם בָּאֵת: ותקעו ונאעו אֵלַיךְ הַנְּשִׂאִים רֹאשֵׁי אֶלְפֵי יִשְׂרָאֵל: (ה) ותקעתם תרועה ונקעו המחנות החנים קדמה: (ו) ותקעתם תרועה שנית ונקעו המחנות החנים תימנה תרועה ותקעו למסיעהם: (ז) ובהקהיל את הקהל לתקעו ולא תריעו: (ח) ובגן אהרן הפקנים: ותקעו בחצוצרות והיו לכם לחקת עולם לדרייתכם: (ט) וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצר אתכם וברעתם בחצוצרות ונזרתם לפני יקוק אלהיכם ונושעתם מאיביכם: (י) וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצוצרות ועל זבחי שלמיכם והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם אני יקוק אלהיכם: פ

2. ספרי במדבר פרשת בהעלותך פיסקא עו

(עו) וכי תבאו מלחמה בארצכם במשמע בין שאתם יוצאים עליהם ובין שהם באים עליכם. על הצר הצר במלחמת גוג ומגוג הכתוב מדבר אתה אומר במלחמת גוג ומגוג הכתוב מדבר או אינו מדבר אלא בכל המלחמות שבתורה ת"ל ונושעתם מאיביכם אמרת צא וראה איזו היא מלחמה שישראל נושעים ממנה ואין אחריה שעבוד אין אתה מוצא אלא מלחמת גוג ומגוג וכן הוא אומר ויצא ה' ונלחם בגוים ההם (זכריה יד ג) מהו אומר והיה ה' למלך על כל הארץ ר' עקיבא אומר אין לי אלא מלחמה שדפון וירקון ואשה מקשה לילד וספינה המטרפת בים מנין ת"ל על הצר הצור אתכם על כל צרה וצרה שלא תבוא על הצבור: והרעותם בחצוצרות וגו', ר' עקיבא אומר וכי חצוצרות מזכירות [והלא דמים מזכירים] אלא שאם יכולים להריע ולא הריעו מעלה אני עליהם כאלו לא הזכרו לפני המקום: ונזרתם ונושעתם, הא כל זמן שנזכרים ישראל אין נזכרים אלא לתשועות (סליק פיסקא).

3. מגן אברהם סימן תקעו

(פמ"ג) כתב הרמב"ם מ"ע מן התורה לזעוק ולהריע בחצוצרות עכ"צ שלא תבוא שנאמר והרעותם בחצוצרו' וגו' ומד"ס להתענו' וכו' ומריעים בחצוצרו' בלבד בגבולין וכתב המ"מ והמחוור כדברי הרשב"א או שופר או חצוצרות עכ"ל ואני תמה למה אין אנו נוהגין לתקוע בעת צרה ואע"פ שאין ת"צ בבבל מ"מ הלא מדאוריית' מצוה לתקוע בלא תענית:

4. ערוך השולחן אורח חיים סימן תקעו

סעיף ד: ועוד נלע"ד דהתרעה לא הוי מן התורה רק בזמן הבית ותדע לך שכן הוא שהרי לפי הירושלמי שהבאנו אין חצוצרות רק במקדש וא"כ קרא דכתיב והרעותם בחצוצרות בע"כ דרק אזמן הבית קאי ועוד כיון דבהך קרא כתיב (במדבר י', ט) וכי תבואו מלחמה בארצכם ואין זה אלא בזמן הבית וכל קראי דשם אינן אלא בזמן הקרבנות כדכתיב (במדבר י', י) וביום שמחתכם וגו' ותקעתם בחצוצרות על עולתיכם וגו' ובוודאי תפלה וזעקה הוי מן התורה גם בח"ל כדכתיב [דברים ד, כט - ל] בצר לך וגו' ובקשתם משם את וגו' וכמה מקראות יש על זה אבל לא התרעה ויראה לי דלכן אמרו בגמ' במה מתריעין בשופרות ובאמת קשה דהא בתורה חצוצרות כתיב אלא וודאי דאחוץ לארץ בזמן הגלות קאי או אפילו בארץ ישראל בזמן הזה דהתורה צותה רק בזמן הבית ובזמן החורבן הוי רק מדרבנן ולכן תקנו בשופר כמו בר"ה [כנלע"ד]:

5. ספר החינוך פרשת בהעלותך מצוה שפד

(א) לתקוע בחצוצרות במקדש בכל יום בהקריב כל קרבן, וכמו כן בשעת הצרות, שנאמר [במדבר י', ט] וכי תבאו מלחמה וגו'. וכתוב אחריו גם כן [שם, י] וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצוצרות על עולתיכם ועל זבחי שלמיכם וגו'... ונוהגת מצוה זו בזמן הבית, ככהנים שעליהם המצוה לתקוע בחצוצרות...

6. מור וקציעה סימן תקעו

כתוב במג"א ז"ל... ונ"ל פשוט שאינה מ"ע אלא בא"י בלבד, ומקרא מלא דיבר הכתוב [במדבר י, ט], וכי תבואו מלחמה בארצכם, ואכולה מילתא דאבתריה נמי קאי. גם אין המצוה אלא בכהנים ובחצוצרות, והאידינא ליכא כהנים מיוחסים, ולא חצוצרות של תורה. משו"ה מסתברא דאפי' בא"י ליתא מצוה השתא, ולא שמענו שניהגו כן בא"י בזה"ז. ושופר כיון דתקנתא דרבנן היא לא תקנוהו אלא בת"צ, ואין ת"צ בבבל וגם לא בא"י האידינא, דליכא נשיא, כדאיתא לעיל סי' תקע"ה בטעמא דאין ת"צ בבבל.

7. תלמוד בבלי מסכת תענית דף יח עמוד ב

/משנה/. סדר תעניות אלו... וכן עיר שיש בה דבר או מפולת, אותה העיר מתענה ומתרעת וכל סביבותיה מתענות ולא מתריעות. רבי עקיבא אומר: מתריעות ולא מתענות... על כל צרה שלא תבוא על הצבור מתריעין עליהן, חוץ מרוב גשמים...

8. תלמוד בבלי מסכת תענית דף יד עמוד א

במאי מתריעין? רב יהודה אמר: בשופרות...

9. תלמוד בבלי מסכת ראש השנה דף כו עמוד ב

גמרא... אמר ליה רבא: לא אמרו אלא במקדש. תניא נמי הכי: במה דברים אמורים - במקדש, אבל בגבולין: מקום שיש חצוצרות - אין שופר, מקום שיש שופר - אין חצוצרות...

10. רש"י מסכת ראש השנה דף כז עמוד א

מקום שיש שופר - כגון ראש השנה ויובל. מקום שיש חצוצרות - כגון תעניות.

11. ספר המצוות לרמב"ם מצות עשה נט

והמצוה הנ"ט היא שצונו לתקוע בחצוצרות במקדש עם הקרבת כל קרבן מקרבני המועדים והוא אמרו ית' (שם י) וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצוצרות. ובבאור אמרו (ר"ה כו ב) שמצות היום בחצוצרות. וכבר התבאר משפטי מצוה זו בספרי וראש השנה (כו ב, כז א, כט א) ותענית. וכן אנחנו מצווים לתקוע בחצוצרות בעתות הצורך והצרות כשנצטעק לפני השם יתעלה והוא אמרו (שם) וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצורר אתכם וגו':

12. רמב"ם הלכות תעניות פרק א

הלכה א: מצות עשה מן התורה לזעוק ולהריע בחצוצרות על כל צרה שתבא על הצבור, שנאמר +במדבר י'+ על הצר הצורר אתכם והרעותם בחצוצרות, כלומר כל דבר שייצר לכם כגון בצורת ודבר וארבה וכיוצא בהן זעקו עליהן והריעו... הלכה ד: ומדברי סופרים להתענות על כל צרה שתבוא על הצבור עד שירוחמו מן השמים, ובימי התעניות האלו זועקין בתפלות ומתחננים ומריעין בחצוצרות בלבד, ואם היו במקדש מריעין בחצוצרות ובשופר, השופר מקצר והחצוצרות מאריכות, שמצות היום בחצוצרות, ואין תוקעין בחצוצרות ושופר כאחד אלא במקדש שנאמר +תהלים צ"ח+ בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה'.

13. חידושי הרשב"א מסכת ראש השנה דף כז עמוד א

תניא נמי הכי מקום שיש שופר אין חצוצרות מקום שיש חצוצרות אין שופר. פרש"י ז"ל מקום שיש שופר כגון ר"ה ויובל, מקום שיש חצוצרות כגון תעניות וכן פירשו רוב המפרשים. וכתב הרב בעל המאור ז"ל ואני תמה ממה שראיתי בתשובת הגאונים ז"ל נהגו לתקוע בתעניות בשופר ולפי משנה זו נראה לנו שאין לנו לתקוע בתעניות בגבולין אלא בחצוצרות. והראב"ד ז"ל הוסיף בה קושיא במס' תענית בפ' כיצד (י"ד א') מדאמרינן התם במה מתריעין בשופר והכא אמרינן בחצוצרות, ותירץ דהכא בתקיעות שבסוף כל ברכה וברכה משש הברכות שמוסיפין ואותן תקיעות והרעות היו בחצוצרות וההיא הרעה שאמרו בפ' כיצד שהיא בשופר היא הרעה שלא בשעת הברכות אלא בשעה שמרבין בתפלה ותחנונים, והיינו דאיכא מאן דאמר התם דאין מתריעין אלא בפה והכא תנינן בהדיא בתעניות בשל כפופים, אבל מ"מ כך נהגו בכל מקום כמנהגן של גאונים ז"ל ומנהגן תורה היא, ומצאתי סעד לדבריהם

מן הירושלמי דגרסינן התם בשמעתין דהכא קומי ר' יהושע תקעון בתעניתא, ר' יוסה בעא ויתקעון קומיה בחצוצרתא, ולא שמיע דתני חצוצרות במקדש ואין חצוצרות בגבולין. ונראה שיש חסרון בנוסחת הירושלמי וכך היא קומי ר' יהושע תקעון בתעניתא בשופר, אלמא בגבולין בתענית בשופר היו תוקעין ואין חצוצרות לעולם בתענית אלא במקדש. ולפי זה הא דקתני מקום שיש חצוצרות אין שופר היינו בשעת מלחמה כדכתיב והרעותם בחצוצרות. אח"כ מצאתי כך לרמב"ן נ"ר בליקוטיו. ועוד אפשר לי לומר דהא דתניא מקום שיש שופר וכו' לאו עכובא הוא לתעניות שלא יהא אלא בחצוצרות אלא לומר שאין תוקעין בגבולין בשנים בשופר וחצוצרות אלא באחד מהן, והילכך בר"ה ויובל שיש שופר על כל פנים בגבולין שמצות היום מן התורה בשופר אין חצוצרות, ובתעניות אם יש שם חצוצרות אין שופר ואם יש שם שופר אין חצוצרות, ולא שיהא החיוב על כל פנים בתעניות בגבולין בחצוצרות אלא שלא יהו שם שופר וחצוצרות. והא דמקשה בירושלמי ויתקעון קומיה בחצוצרתא חצוצרתא עם השופר קאמר וא"ל דמתניתא תני כן דאין חצוצרות בגבולין כלומר במקום שיש שופר וכל שהוא תוקע בשופר בגבולין בין בחובה כראש השנה ויובל בין בבחירה כתעניות שאלו רצה לתקוע בזה או בזה עושה ותקע בשופר לא יביא לשם חצוצרות, והיהא ברייתא דמייתי התם בירושלמי היא היא ברייתא דמייתי הכא. ומעתה בגבולין שהנהיגו בשופר שהוא יותר מצוי הרשות בידן ובלבד שלא יביאו שם חצוצרות כנ"ל.

14. חידושי הר"ן מסכת ראש השנה דף כז עמוד א

מקום שיש חצוצרות אין שופר. פירש"י ז"ל כגון תעניות. והקשה הראב"ד ז"ל מדאמרי' בפ"ק דתענית (יד ע"א) במה מתריעין בשופרות. ותירץ דהכא בתקיעות שבסוף כל ברכה וברכה מאותן שש ברכות שמוסיפין ומאי דאמרינן בפ"ק דתענית שמריעין בשופר היינו בשעה שמרבין בתפילה ובתחנונים והיינו דאיכא מאן דאמר התם דאין מתריעין אלא בפה והכא תנן בהדיא בשל זכרים כפופים אבל הר"א הלוי ז"ל כתב שראה בתשובת הגאונים שנהגו לתקוע בתענית בשופר. וה"נ מוכח בירושלמי דגרסינן התם בשמעתין דהכא קומי ר' יהושע תקעון בתעניתא כל' בשופר ר' יוסי בעא ויתקעון קומי בחצוצרתא כל' אף בחצוצרתא ולא שמיע דתני חצוצרות במקדש ואין חצוצרות בגבולין. ולפי זה הא דתניא מקום שיש חצוצרות אין שופר היינו בשעת מלחמה שתוקעין בחצוצרות כדכתיב והרעותם בחצוצרות אבל בתעניות בגבולין בשופרות מתריעין ולא בחצוצרות והיינו טעמא משום דכיון דאמר רחמנא דבשעת מלחמה מתרעין ילפינן מינה נמי לכל צרה וצרה שלא תבא על הצבור דמתרעין ומיהו כיון דחצוצרות בכנופיא דכלהו ישראל הוי דאשכחן להו כדכתיב והיו לך למקרא העדה ותענית דגבולין לאו כנופיא דכלהו ישראל נינהו מתרעין בשופר בר"ה ולא בחצוצרות וכך נהגו בכ"מ בתעני' בשופר:

15. חידושי הרמב"ן מסכת תענית דף טו עמוד א

...וקשיא לן היכי אמרינן הכא בשופרות והא התרעה דתעניות בחצוצרות היא כדתנן (ר"ה כ"ו) ובתעניות בשל זכרים כפופים ופיו מצופה כסף ושתי חצוצרות משני צדדים שופר מקצר וחצוצרות מאריכות שמצות היום בחצוצרות, ותניא התם בד"א במקדש אבל בגבולין מקום שיש שופר דהיינו בראש השנה ויובל אין חצוצרות, מקום שיש חצוצרות דהיינו תעניות אין שופר, וי"ל דהאי תנא במקדש קאי דאיכא שופרות בתעניות, ומשום דבעא למיתנא סימן לדבר יריחו דאינון שבע תקיעות כבהנים ושבע ימים נקט הכי לסיומי למילתיה כולה מילתא ביריחו כנ"ל. עוד י"ל דלא קפיד תנא למיקרי שופרא לחצוצרתא דאשתני שמיהו (שבת ל"ו א') [ולא] אתא אלא לאפוקי התרעה בפה. אבל בירושלמי נראה שהם סבורין דתקיעה דתענית בשופרות ממש היא, לפי שמצינו שם במס' ר"ה קומי ר' יהושע בן לוי תוקעין בתעניתא בשופר ר' יוסי בעי דיתקעון קמוי בחצוצרתא ולא שמיע דתני חצוצרות במקדש אבל לא בגבולין, ובמכלתין נמי אמור בירושלמי למה תוקעין בקרנתא לומר חושבינהו כאלו גועים כבהמה לפניך, ושוב מצאתי בתשובות הגאונים ז"ל שמנהגו לתקוע בתעניות בשופרות, ולפי זה יש לי לדחוק ולומר דחצוצרות ליתנהו בגבולין אלא בשעת מלחמה דכתיב כי תבואו מלחמה, חצוצרות בכנופיא דכל ישראל כתיב, הילכך במקדש בתעניות דהיא כנופיא דכל ישראל מצות היום בחצוצרות, ובשופר נמי תוקעין משום דכתיב בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה', אבל בגבולין בשעת מלחמה בחצוצרות בלבד תוקעין ומתפללין כסדר התעניות, כדאמרינן בגמרא (ט"ז ב') לפי שאין אומרינן זכרונות ושופרות אלא בר"ה וביובל ובשעת מלחמה, אלמא בשעת מלחמה אומר זכרונות ושופרות, ותוקעין בחצוצרות דקראי נינהו, הא בשאר תעניות התרועה גמרינן בהו, אבל בשופרות הוא דומיא דראש השנה, ובפ' משוח מלחמה (סוטה מ"ג א') גבי מלחמת מדין דריש וחצוצרות התרועה בידו אלו

השופרות, ולא ידעתי אם שלא דקדקו בלשונם או שאין חצוצרות אלא במלחמת אויבים הצרים עליהם בארץ כדכתיב בארצכם על הצר הצורר אתכם דלמה להם לפרש אלו השופרות אלא לכו...

16. חידושי הריטב"א מסכת תענית דף יד עמוד א

...והנכון דשמעתין כפשטה בשופרות ממש, ובגבולין ולא במקדש כדעת מקצת החכמים ז"ל, והטעם שלא נאמרו בחצוצרות אלא בכנופיא דכל ישראל, כגון בשעת מלחמה דכתיב ביה והרעותם בחצוצרות שכן היו אומרים שם ברכות של זכרונות ושופרות, כדאמר בגמ' לקמן (ט"ז ב') לרבי יהודה שאין אומרים זכרונות ושופרות אלא בר"ה ויוה"כ של יובל ובשעת מלחמה, אלמא בשעת מלחמה אומר אותה, ותוקעים עליהם בשופר במקדש וחצוצרות, ובגבולין בחצוצרות בלבד להעלות תפלה בתרועה, אבל בתענית צרה של עיר אחת או במדינה אחת אפילו בא"י אין תוקעין אלא בשופרות, ובזה נתקיים יפה מנהגנו כמו שהנהיגוהו הגאונים ז"ל.

17. תלמוד בבלי מסכת מגילה דף ג עמוד א

ואמר רבי ירמיה ואיתימא רבי חייא בר אבא: תרגום של תורה - אונקלוס הגר אמרו מפי רבי אליעזר ורבי יהושע. תרגום של נביאים - יונתן בן עוזיאל אמרו מפי חגי זכריה ומלאכי, ונזדעזעה ארץ ישראל ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה. יצתה בת קול ואמרה: מי הוא זה שגילה סתריי לבני אדם? עמד יונתן בן עוזיאל על רגליו ואמר: אני הוא שגילתי סתריך לבני אדם; גלוי וידוע לפניך שלא לכבודי עשיתי, ולא לכבוד בית אבא, אלא לכבודך עשיתי שלא ירבו מחלוקת בישראל... מאי שנא דאורייתא דלא אזדעזעה, ואדנביאי אזדעזעה? - דאורייתא מיפרשא מלתא, דנביאי איכא מילי דמיפרשן, ואיכא מילי דמסתמן. דכתיב ביום ההוא יגדל המספד בירושלם כמספד הדרמון בבקעת מגדון, ואמר רב יוסף: אלמלא תרגומא דהאי קרא לא ידענא מאי קאמר: ביום ההוא יסגי מספדא בירושלים כמספדא דאחאב בר עמרי דקטל יתיה הדרמון בן טברימון ברמות גלעד, וכמספדא דיאשיה בר אמון דקטל יתיה פרעה חגירא בבקעת מגידו.

18. זכריה פרק יב

(יא) ביזם ההוא יגדל המספד בירושלם כמספד דוד רמון בבקעת מגדון: (יב) וספדה הארץ משפחות משפחות לבד משפחת בית דוד לבד ונשיהם לבד משפחת בית נתן לבד ונשיהם לבד:

19. תלמוד בבלי מסכת סוכה דף נב עמוד א

וספדה הארץ משפחות משפחות לבד משפחת בית דוד לבד ונשיהם לבד. אמרו: והלא דברים קל וחומר. ומה לעתיד לבא - שעוסקין בהספד ואין יצר הרע שולט בהם - אמרה תורה אנשים לבד ונשים לבד, עכשיו שעוסקין בשמחה ויצר הרע שולט בהם - על אחת כמה וכמה. הא הספידא מאי עבידיתה? פליגי בה רבי דוסא ורבנן. חד אמר: על משיח בן יוסף שנהרג, וחד אמר: על יצר הרע שנהרג.

20. העמק דבר במדבר פרשת בהעלותך פרק י

(ט) וכי תבאו מלחמה בארצכם... ונזכרתם לפני ה' אלהיכם. לפי הפשט שיהיו מלאכי מעלה מליצים ומזכירים אתכם לפני כסא כבודו, וכענין ה' זכרנו יברך, דמשמעו דסתם זכירה הוא לברכה, ואין אנו מבקשים אלא שיזכור אותנו, וממילא יהא לברך, כך בזה המקרא לא פירש הכתוב ונזכרתם להושיע אתכם, אלא ונזכרתם סתם, וממילא ונושעתם. והכי תניא בספרי ונזכרתם ונושעתם, כל זמן שנזכרים ישראל אין זכרים אלא לתשועות. אבל יש לדקדק בשנוי לשון שבזה הכתוב כתיב לפני ה' אלהיכם, ובמקרא הסמוך כתיב לזכרון לפני אלהיכם, ולא דבר ריק הוא, אלא יש עוד כונה, היינו דווקא לפני ה' שהוא הארון או הציץ שאז ה' הוא עמכם אז תוקעין בחצוצרות, והיינו דכתיב בפרשת מטות שלקח פינחס כלי הקודש וחצוצרות התרועה, ותניא בתוספתא סוטה [פ"ז ה"ט] כלי הקודש זה הארון ויש אומרים אלו בגדי כהונה, והכונה הוא הציץ, משום שבלא זה לא היה אפשר להשתמש בחצוצרות(א):

21. תלמוד בבלי מסכת סוטה דף מד עמוד א

מתני'. חויספו השוטרים לדבר אל העם וגו' - ר' עקיבא אומר: הירא ורך הלבב - כמשמעו, שאינו יכול לעמוד בקשרי המלחמה ולראות חרב שלופה. רבי יוסי הגלילי אומר: הירא ורך הלבב - זהו המתירא מן העבירות שבידו... בד"א - במלחמות הרשות, אבל במלחמות מצוה הכל יוצאין, אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה; אמר רבי יהודה: במה דברים אמורים - במלחמות מצוה, אבל במלחמות חובה הכל יוצאין, אפי' חתן מחדרו וכלה מחופתה. גמ': בד"א - במלחמות הרשות כו'. א"ר יוחנן: רשות דרבנן זו היא מצוה דרבי יהודה, מצוה דרבנן זו היא חובה דרבי יהודה. אמר רבא: מלחמות יהושע לכבש - דברי הכל חובה, מלחמות בית דוד לרווחה - דברי הכל רשות, כי פליגי - למעוטי עובדי כוכבים דלא ליתי עלייהו, מר קרי לה מצוה, ומר קרי רשות; נפקא מינה? לעוסק במצוה שפטור מן המצוה

22. רמב"ם הלכות מלכים פרק ה

הלכה א: אין המלך נלחם תחלה אלא מלחמת מצוה, ואי זו היא מלחמת מצוה זו מלחמת שבעה עממים, ומלחמת עמלק, ועזרת ישראל מיד צר שבא עליהם, ואחר כך נלחם במלחמת הרשות והיא המלחמה שנלחם עם שאר העמים כדי להרחיב גבול ישראל ולהרבות בגדולתו ושמעו. הלכה ב: מלחמת מצוה אינו צריך ליטול בה רשות בית דין, אלא יוצא מעצמו בכל עת, וכופה העם לצאת, אבל מלחמת הרשות אינו מוציא העם בה אלא על פי בית דין של שבעים ואחד. הלכה ד: מצות עשה להחרים שבעה עממין שנאמר החרם תחרימם, וכל שבא לידו אחד מהן ולא הרגו עובר בלא תעשה שנאמר לא תחיה כל נשמה, וכבר אבד זכרם. הלכה ה: וכן מצות עשה לאבד זכר א עמלק, שנאמר תמחה את זכר עמלק, ומצות עשה לזכור תמיד מעשיו הרעים ואריבתו, כדי לעורר איבתו, שנאמר זכור את אשר עשה לך עמלק, מפי השמועה למדו זכור בפה לא תשכח בלב, שאסור לשכוח איבתו ושנאתו.

23. תלמוד בבלי מסכת סוטה דף לה עמוד ב

הא דתניא: ושבת שביו - לרבות כנענים שבחוצה לארץ שאם חוזרין בתשובה מקבלין אותן, כמאן? כר' שמעון.

24. רמב"ם הלכות מלכים פרק ו

הלכה א: אין עושין מלחמה עם אדם בעולם עד שקוראין לו שלום אחד מלחמת הרשות ואחד מלחמת מצוה, שנאמר כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום, אם השלימו וקבלו שבע מצות שנצטוו בני נח עליהן אין הורגין מהן נשמה והרי הן למס, שנאמר יהיו לך למס ועבדוך, קבלו עליהן המס ולא קבלו העבדות או שקבלו העבדות ולא קבלו המס, אין שומעין להם עד שיקבלו שניהם, והעבדות שיקבלו הוא שיהיו נבזים ושפלים למטה ולא ירימו ראש בישראל אלא יהיו כבושים תחת ידם, ולא יתמנו על ישראל לשום דבר שבעולם, והמס שיקבלו שיהיו מוכנים לעבודת המלך בגופם וממונם, כגון בנין החומות, וחוזק המצודות, ובנין ארמון המלך וכיוצא בו, שנאמר וזה דבר המס אשר העלה המלך שלמה לבנות את בית ה' ואת ביתו ואת המלווא ואת חומת ירושלים ואת כל ערי המסכנות אשר היו לשלמה, כל העם הנותר מן האמורי ויעלם שלמה למס עובד עד היום הזה ומבני ישראל לא נתן שלמה עבד כי הם אנשי המלחמה ועבדיו ושיריו ושלישיו ושירי רכבו ופרשיו. השגת הראב"ד: אין עושין מלחמה עם אדם בעולם וכו'. א"א אין שואלין למלחמת הרשות אלא עד שיהיו למס. הלכה ד: ואם לא השלימו או שהשלימו ולא קבלו שבע מצות, עושין עמהם מלחמה והורגין כל הזכרים הגדולים, ובזזין כל ממונם וטפם, ואין הורגין אשה ולא קטן שנאמר והנשים והטף זה טף של זכרים, במה דברים אמורים במלחמת הרשות שהוא עם שאר האומות, אבל שבעה עממין ועמלק שלא השלימו אין מניחין מהם נשמה שנאמר כן תעשה לכל וגו' רק מערי העמים לא תחיה כל נשמה, וכן הוא אומר בעמלק תמחה את זכר עמלק, ומנין שאינו מדבר אלא באלו שלא השלימו שנאמר לא היתה עיר אשר השלימה אל בני ישראל בלתי החוי יושבי גבעון את הכל לקחו במלחמה כי מאת ה' היתה לחזק את לבם לקראת המלחמה את ישראל למען החרים, מכלל ששלחו להם לשלום ולא קבלו. השגת הראב"ד: אבל שבעה עממין ועמלק וכו'. א"א זה שבוס אלא שיכול לומר השלימו לקבל המצות. הלכה ה: שלשה כתבים שלח יהושע עד שלא נכנס לארץ, הראשון שלח להם מי שרוצה לברוח יברח, וחזר ושלח מי שרוצה להשלים ישלים, וחזר ושלח מי שרוצה לעשות מלחמה יעשה, אם כן מפני מה הערימו יושבי גבעון, לפי ששלח להם בכלל ולא קבלו, ולא ידעו משפט ישראל

ודימו ששוב אין פותחין להם לשלום, ולמה קשה הדבר לנשיאים וראו שראוי להכותם לפי חרב לולי השבועה, מפני שכרתו להם ברית, והרי הוא אומר לא תכרות להם ברית, אלא היה דינם שיהיו למס עבדים, והואיל ובטעות נשבעו להן בדין היה שיהרגו על שהטעום לולי חלול השם. **השגת הראב"ד:** אם כן מפני מה הערימו יושבי גבעון וכו'. א"א כל זה שבוש שלא שלח להם יהושע להשלים אלא עד שלא עברו את הירדן אבל אחר מיכן אין מקבלין אותן. +

25. ספרי דברים פרשת כי תצא פסקא ריא

(כא י) כי תצא למלחמה, במלחמת הרשות הכתוב מדבר. על איביך, כנגד אויביך, ונתנו ה' אלהיך בידך, אם עשית כל האמור בענין סוף שה' אלהיך נתנו בידך. ושבת שביו, לרבות כנענים שבתוכה. (י) כי תקרב אל עיר, במלחמת הרשות הכתוב מדבר. אל עיר, ולא לכרך. אל עיר, ולא לכפר. וקראת אליה לשלום, גדול שלום שאפילו מתים צריכים שלום גדול שאפילו במלחמתם של ישראל צריכים שלום גדול שלום שדרי רום צריכים שלום שנאמר +איוב כה + עושה שלום במרומיו גדול שלום שחותמים בו ברכת כהנים ואף משה היה אוהב שלום שנאמר +דברים ב כו+ ואשלח מלאכים ממדבר קדמות אל סיחון מלך חשבון דברי שלום.

26. תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת שביעית פרק ו

סבר רבי אימי כמי שנתכבשו דאמר רבי שמואל שלש פרסטיניות שלח יהושע לארץ ישראל עד שלא יכנסו לארץ מי שהוא רוצה להפנות יפנה להשלים ישלים לעשות מלחמה יעשה גרגשי פינה והאמין לו להקב"ה והלך לו לאפריקי [מלכים ב יח לב] עד בואי ולקחתי אתכם אל ארץ כארצכם זו אפריקי גבעונים השלימו [יהושע י א] וכי השלימו יושבי גבעון את ארץ ישראל שלושים ואחד מלך עשו מלחמה ונפלו...

27. דברים פרשת שופטים פרק כ

(א) כי תצא למלחמה על איבך וראית סוס ורכב עם רב ממך לא תירא מהם כי יקוק אלהיך עמך המעלה מארץ מצרים: (ב) והיה קרבכם אל המלחמה ונגש הכהן ודבר אל העם: (ג) ואמר אלהם שמע ישראל אתם קרבים היום למלחמה על איבכם אל ירב לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו מפניהם: (ד) כי יקוק אלהיכם ההלך עמכם להלחם לכם עם איבכם להושיע אתכם: (ה) ודברו השטרים אל העם לאמר מי האיש אשר בנה בית חדש ולא סנכו ילך וישב לביתו פן ימות במלחמה ואיש אחר יחנכו: (ו) ומי האיש אשר נטע כרם ולא חללו ילך וישב לביתו פן ימות במלחמה ואיש אחר יסללנו: (ז) ומי האיש אשר ארש אשה ולא לקחה ילך וישב לביתו פן ימות במלחמה ואיש אחר יקנה: (ח) וינספו השטרים לדבר אל העם ואמרו מי האיש הירא ורף הלבב ילך וישב לביתו ולא ימס את לבב אסיו כלבבו: (ט) והיה ככלת השטרים לדבר אל העם ופקדו שרי צבאות בראש העם: (י) כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום: (יא) והיה אם שלום תענה ופתחה לך והיה כל העם הנמצא בה יהיו לך למס ועבדו: (יב) ואם לא תשלים עמך ועשתה עמך מלחמה וצרת עליה: (יג) ונתנה יקוק אלהיך בידך והכית את כל זכורה לפי סרב: (יד) רק הנשים והטף והבהמה וכל אשר יהיה בעיר כל שללה תבז לך ואכלת את שלל איבך אשר נתן יקוק אלהיך לך: (טו) פן תעשה לכל הערים הרחוקות ממך מאד אשר לא מערי הגוים האלה הנה: (טז) רק מערי העמים האלה אשר יקוק אלהיך נתן לך נחלה לא תסיה כל נשמה: (יז) כי החרם תחרימם החתי והעמרי הכנעני והפרזי החי והיבוי כאשר צוה יקוק אלהיך: (יח) למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבתם אשר עשו לאלהיהם וקטאתם ליקוק אלהיכם: +

28. רמב"ן דברים פרשת שופטים פרק כ

(י) כי תקרב אל עיר להלחם עליה וגו' - במלחמת הרשות הכתוב מדבר, כמו שמפורש בענין (פסוק טו), כן תעשה לכל הערים הרחוקות ממך מאד, לשון רש"י. כתב הרב זה מספרי (שופטים קצט) ששנו שם כלשון הזה, במלחמת הרשות הכתוב מדבר. והכונה לרבותינו בכתוב הזה, אינה אלא לומר שהפרשה בסופה תחלק בין שתי המלחמות, אבל קריאת השלום אפילו במלחמת מצוה היא, שחייבים לקרא לשלום אפילו לשבעה עממים, שהרי משה קרא לשלום לסיחון מלך האמורי, ולא היה עובר על עשה ועל לא תעשה שבפרשה, כי החרם תחרימם (פסוק יז) ולא תחיה כל נשמה (פסוק טז). אבל הפרש שביניהם כאשר לא תשלים

ועשתה מלחמה, שצוה הכתוב ברחוקות להכות את כל זכורה ולהחיות להם הנשים והטף בזכרים, ובערי העמים האלה צוה להחרים גם הנשים והטף...

29. פירוש המשנה לרמב"ם מסכת סנהדרין פרק ב

[ד] מלחמת הרשות, מלחמת שאר האומות חוץ משבעה עממין ומלחמת עמלק כמו שביארנו בשמיני דשוטה. ומתנאי מלחמת הרשות שלא תהא אלא במלך וסנהדרין. ופירוש אין ממחין, שאין מתנגדין לו. וחלק בראש, הוא שיקח חצי כל מה שבזו בני אדם נוסף למה שהיה אצל אותו המלך הגוי לפי שנכסי המלך למלך.

30. פירוש המשנה לרמב"ם מסכת סנהדרין פרק א

אבל מלחמת הרשות למדנו אותה ממה שהיה דוד עושה, לפי שלא היה יוצא למלחמת הרשות אלא עד שמקבל הסכמת סנהדרין גדולה כמו שמפורסם אצלינו ממנהגיו עליו השלום. ומלחמת הרשות, היא מלחמת עמון ומואב וישמעאל ודומיהם. ומלחמת מצוה, היא מלחמת עמלק ושבעה עממין בלבד.

31. השגות הרמב"ן לספר המצוות לרמב"ם שכחת העשין

מצוה רביעית שנצטוונו לרשת הארץ אשר נתן האל יתברך ויתעלה לאבותינו לאברהם ליצחק וליעקב ולא נעזבה ביד זולתינו מן האומות או לשממה. והוא אמרו להם (מסעי לג ורמב"ן שם) והורשתם את הארץ וישבתם בה כי לכם נתתי את הארץ לרשת אותה והתנחלתם את הארץ. ונכפל כזה העניין במצוה זו במקומות אחרים כאמרו יתב' (דברי' א) באו ורשו את הארץ אשר משבעתי לאבותיכם ופרט אותה להם במצוה זו כולה בגבוליה ומצריה כמו שאמר ובואו הר האמורי ואל כל שכניו בערבה בהר ובשפלה ובנגב ובחוף הים וגו'. שלא יניחו ממנה מקום. והראיה שזו מצוה אמרו ית' בענין המרגלים (שם) עלה רש כאשר דבר י"י אלהיך לך אל תירא ואל תחת... וזו היא שהחכמים קורין אותה (סוטה פ"ח מ"ו) מלחמת מצוה. וכך אמרו בגמר סוטה (מד ב) אמר רב יהודה מלחמת יהושע לכבש דברי הכל חובה מלחמת דוד להרווחה דברי הכל רשות. ולשון ספרי (שופט' יז יד) וירשתה וישבת בה בזכות שתירש תשב... הרי נצטוונו בכיבוש בכל הדורות. ואומר אני כי המצוה שהחכמים מפליגין בה והיא דירת ארץ ישראל עד שאמרו (ת"כ בהר פ"ה ה"ד וכע"ז כתובו' קי ב, וש"נ, מלכים ס"ה) שכל היוצא ממנה ודר בחוצה לארץ יהא בעיניך כעובד עבודה זרה שנאמר כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת י"י לאמר לך עבוד אלהים אחרים וזולת זה הפלגות גדולות שאמרו בה הכל הוא ממצות עשה הזה שנצטוונו לרשת הארץ ולשבת בה. אם כן היא מצות עשה לדורות מתחייב כל יחיד ממנו ואפילו בזמן גלות כידוע בתלמוד במקומות הרבה. ולשון ספרי (ראה יב כט) מעשה ברבי יהודה בן בתירה ור' מתיא בן חרש ור' חנניה בן אחי ר' יהושע ור' נתן שהיו יוצאין חוצה לארץ והגיעו לפלטיה וזכרו את ארץ ישראל וזקפו את עיניהם וזלגו דמעותיהן וקרעו בגדיהם וקראו המקרא הזה וירשתה וישבת בה ושמרת לעשות אמרו וישבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצות שבתורה:

32. השגות הרמב"ן לספר המצוות לרמב"ם מצות עשה ה

כתב הרב המצוה החמשית... אלא ודאי כל ענין התפלה אינו חובה כלל אבל הוא ממדות חסד הבורא ית' עלינו ששומע ועונה בכל קראינו אליו... ומה שדרשו בספרי (עקב) ולעבדו זה התלמוד ד"א זו תפלה אסמכתא היא או לומר שמכלל העבודה שנלמוד תורה ושנתפלל אליו בעת הצרות ותהינה עינינו ולבנו אליו לבדו כעני עבדים אל יד אדוניהם. וזה כענין שכתוב (בהעלותך י) וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצורר אתכם והרעותם בחצוצרות ונזכרתם לפני י"י אלהיכם והיא מצוה על כל צרה וצרה שתבא על הצבור לצעוק לפניו בתפלה ובתרועה והוא הענין שבאר שלמה ע"ה כמו שכתוב (מ"א ח דה"ב ו) בהעצר השמים ולא יהיה מטר וכתוב רעב כי יהיה דבר כי יהיה שדפון ירקון ארבה חסיל כי יהיה כי יצר לו אויבו בארץ שערינו כל נגע כל מחלה כל תפלה כל תחנה אשר יהיה לכל האדם לכל עמך ישראל אשר ידעו איש נגע לבבו ופרש כפיו אל הבית הזה...

33. שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק א סימן קסט

במה שאין נוהגין לתקוע בתענית צבור ב' דר"ח מרחשון תשי"ג. מע"כ ידידי הרה"ג המופלג מוהר"ר מרדכי שפיעלמאן שליט"א.

מה שהקשה כתר"ה על מה שכתב הריטב"א שלפי הסברא שצריך חצוצרות בתענית נהגו בצרפת שלא לתקוע לעולם בתענית צבור כיון שאין לנו חצוצרות, וכי אין אנו יכולים לעשות חצוצרות של כסף, הנה לע"ד משמע שלהסוברים שהתקיעה היא בחצוצרות צריך דוקא באלו החצוצרות שנעשו לתקוע בהם במקדש דוקא. דלכן ניחא מה שכלל הרמב"ם למצוה אחת התקיעות שבשעת הקרבנות והתקיעות שבעתות הצרות בספר המצות מ"ע נ"ט ובמנין המצות בתחלת החבור של היד החזקה והמ"מ בריש הלכות תעניות הקשה עליו עיי"ש. אבל הוא משום דצריך דוקא חצוצרות שבמקדש לכן מפרש שהיא המצוה מה לעשות בחצוצרות שצויתה תורה לעשות שהוא ממילא מצוה אחת כל מה שתוקעין בהן. וזהו אולי כוונת המ"מ בתירוץ שהמצוה היא אחת כללית לתקוע בחצוצרות במקדש בעת הקרבנות ובעת הצרות בין במקדש בין בגבולין ואין ראוי למנותן בשתי מצות עיי"ש ושייך זה רק כשצריך לתקוע באותן החצוצרות דמקדש דוקא אבל אם היה הדין בכל חצוצרות שאין שייך שתהיה המצוה מה לעשות בחצוצרות אלא שהוא על מעשה התקיעה ודאי הי"ל לחושבם לשתי מצות כמו שחושב תקיעת שופר דר"ה ותקיעת שופר דיוה"כ דיובל בשתי מצות במצוה קל"ז ובמצוה ק"ע. וזה סובר הריטב"א אליבא דמנהג צרפת שסברי שהתקיעה בתעניות היא בחצוצרות כדעת הרמב"ם א"כ הוא דוקא בחצוצרות דמקדש לכן לא נהגו לתקוע לעולם דהרי אין לנו החצוצרות.

ומה שהקשה כתר"ה שנשמט מהמג"א ומהאחרונים מקור המנהג שאין תוקעין דברי הריטב"א ל"ק כלום דהמג"א כתב לעיל מזה הא דכתב המ"מ שהמחזור כדברי הרשב"א או שופר או חצוצרות לכן הקשה דלמה אין נוהגין לתקוע בשופר והוצרכו האחרונים לתרץ מה שתירצו כי מצד מנהג צרפת לא היה לנו לנהוג כן כיון שסובר דהמצוה היא גם בשופר. ידידו דוש"ת באהבה, משה פיינשטיין.

34. קובץ תשובות הרב אלישיב חלק ב סימן לג

למה אין נוהגים לתקוע בעת צרה: המג"א בסי' תקע"ו תמה למה אין אנו נוהגין לתקוע בעת צרה שהרי כ' הרמב"ם בפ"א מה' תענית מ"ע מה"ת לזעוק ולהריע בחצוצרות, וכל המ"מ "והמחזור כדברי הרשב"א או שופר או חצוצרות ואע"פ שאין תענית צבור בבבל, מ"מ הלוא מדאורייתא מצוה לתקוע בלא תענית". עכ"ד.

והנה דעת הרמב"ם כנ"ל על כל צרה שלא תבא על הצבור מצוה מה"ת להריע בחצוצרות כמו"ש על הצר הצורך אתכם והרעותם בחצוצרות, ושם בה"ד מריעין בחצוצרות בלבד ואם הם במקדש מריעין בחצוצרות ובשופר - ואין תוקעין בחצוצרות ושופר כאחד אלא במקדש, וכ"ד רש"י ב"ה כ"ז "מקום שיש חצוצרות כגון תענית מקום שיש שופר כגון ר"ה" וזה מה ששנינו אבל בגבולין מקום שיש חצוצרות אין שופר מקום שיש שופר אין חצוצרות.

גם בעהמ"א בפ"ג דר"ה תמה על הגאונים האומרים שנהגו לתקוע בתעניות בשופר כי לפי משנה דר"ה אין לנו לתקוע בתעניות בגבולין אלא בחצוצרות, וכן הריטב"א בתענית דף י"ד הביא בשם התוס' דמ"ש שם בתענית על אלו מתריעין בשבת - שופרות בשבת מי שרי דמשמע דבגבולין בשופר תוקעין, כוונת הגמ' לחצוצרות אלא דאישתנו שמייהו כמבואר בחולין ע"ח.

ואף גם הרמב"ן בחידושו לתענית בתחילת דבריו נקט כהני רבוותא הנ"ל אלא דהגמ' בתענית במקדש קאי אבל בגבולין בחצוצרות או דהכוונה באמת לחצוצרות וקרו ל' שופר משום דאישתנו שמי'.

אך דעת הגאונים כנ"ל סוברים דעל כל צרה שלא תבא נהגו לתקוע בשופר וכ"מ בירושלמי הרמב"ן (בחי' ובמלחמות) ויש לי לדחוק ולומר דחצוצרות ליתנייהו בגבולין אלא בשעת מלחמה דכ' כי תבואו מלחמה כו' הלכך במקדש בתעניות דכנופאי דכל ישראל מצות היום בחצוצרות ובשופר - אבל בגבולין בשעת מלחמה בחצוצרות בלבד תוקעין ומתפללין כסדר תעניות כדאמרי' בתענית ט"ז שאומרים זכרונות ושופרות דר"ה ביובל וכשעת מלחמה, אלמא בשעת מלחמה אומר זכרונות כו' הא בשאר תעניות התרועה גמרינן בהו אבל בשופרות הוא דומיא דר"ה, ומקשה הרמב"ן מהא דסוטה גבי מלחמת מדין דרש וחצוצרות התרועה בידו אלו השופרות ולא ידעתי אם שלא דקדקו בלשונם או שאין חצוצרות אלא במלחמת אויבים הצרים עליהם בארץ כדל' בארצכם על הצר, וכן סוברי' הריטב"א והר"ן. ומדקשה לי' להרמב"ן מהא דמלחמת מדין אף שלא השתתפו במלחמה אלא שנים עשר אלף זה ג"כ חשיב מלחמת ישראל שהרי כלל ישראל נצטוו להלחם במדין...

והריטב"א בתענית שם אחרי שהביא דעת התוס' והרמב"ם דהמצוה היא לתקוע בגבולין על כל צרה שלא תבא היא בחצוצרות כתב "ולפי סברא זו נהגו בצרפת שלא לתקוע לעולם בתענית צבור כיון שאין לנו חצוצרות" ואין ספק שע"ז מבוסס המנהג שאין תוקעין בשופר.

אמנם הדבר צריך ביאור מה פירוש הדברים כיון שאין לנו חצוצרות למה לא יתקנו חצוצרות ויהי' בידו לקיים המ"ע מה"ת והרעתם בחצוצרות.

והנה החינוך מ' שפ"ד כ' "מצוה לתקוע בחצוצרות במקדש - וכמו"כ בשעת הצרות שנא' וכי תבואו מלחמה וכתביב אחריו ג"כ וביום שמחתכם ובמועדיכם ותקעתם כו' - ונוהגת מצוה זו בזמן הבית בכהנים שעליהם המצוה לתקוע בחצוצרות", ואף זה צ"ע למה פקע החיוב לתקוע בעת צרה בזה"ז.

וע' במנ"ח שם דפשיט"ל דמצוה זו דוקא בשני חצוצרות גם בתעניות כי דין אחד לשניהם ולר"ע הסובר דבמועדים על הקרבן פסול בכהן בע"מ ה"ה בתעניות, ובפ"א דתענית דלא הזכיר הרמב"ם דכהנים תוקעים דסמך עצמו עמ"ש בה' כלי המקד, וה"ה דחצוצרות של תעניות צריך להיות של כסף, ולפי זה נראה פשוט דהוא הדין הא דדרשינן במנחות כ"ח כל הכלים שעשה משה כשרים לו וכשרים לדורות חצוצרות כשרות לו ופסולים לדורות דאמר קרא עשה לך ולא לדורות, ה"ה בתעניות א"א לקיים את המ"ע בחצוצרות של משה, הרי דאין עיקר קיום המצוה בשמיעת קול החצוצרות, המצוה תלוי' גם בהכלי של החצוצרות.

אכן זה לא מסתבר לומר דא"א לקיים המצוה של והרעתם בחצוצרות אלא בחצוצרות שהשתמשו בפועל במקדש כי למה לא סגי אם הי' עושים חצוצרות שיהי' מיועדים להשתמש בהם במקדש, וא"כ למה כ' החינוך שמצוה זו אינה נוהגת אלא בזמן הבית.

והנה על תמיהת האחרונים למה מנה הרמב"ם בסה"מ מ' נ"ט תקיעת חצוצרות בשעת הקרבת קרבנות המועדים, ותקיעת חצוצרות בעת צרה למצוה אחת תי' דס"ל להרמב"ם דתקיעות בשעת הקרבת הקרבנות צורך הקרבן הוא והו"ל חלק ממצות הקרבן הילכך אין למנותה במנין בפ"ע, ומעתה אם החצוצרות הם חלק ממצות הקרבן לכאונ' דהתוקע בו להנאתו במעילה קאי, ואף שעומדת גם לתקיעות בעת צרה מידי דהוי אשמן המשחה - דעומדת גם למשוח מלכים - הנהנה ממנו במעילה קאי, (ע' כריתות דף ה' שמא ח"ו מעלתי בשמן המשחה וע' מנ"ח מ' ק"ח דיש בשמן המשחה גם לאו דמעילה כמו בכל הקדשים).

והואיל וקיי"ל דאין מקדישין בזה"ז משום דחיישינן לתקלה ע' ע"ז י"ג ובכ"מ, שמא י"ל דזה הטעם שמצוה זו של חצוצרות שתוקעין בעת צרה אינה נוהגת בזה"ז כמ"ש החינוך משום לתא דתקלה, והלום ראיתי מה שהשיב הגאון באגרו"מ ז"ל (חאו"ח סי' קס"ט) להשואל פי' דברי הריטב"א הנ"ל - וכי אין אנו יכולים לעשות חצוצרות - דלהסוברים דתקיעה בחצוצרות צריך דוקא באלו חצוצרות שנעשו לתקוע בהם במקדש דוקא ולכן מנה [אותם] הרמב"ם במנין המצוות למצוה אחת והטעם הוא מפני שצריך דוקא אותן החצוצרות שבמקדש ע"ש, ולא ביאר למה דוקא באותן חצוצרות שבמקדש ולא סגי שיעשה חצוצרות שיהי' מיועדים גם לצורך מקדש. עכ"פ כפי האמור לעיל מבואר בהחינוך שמצוה זו של חצוצרות בעת צרה לא נוהג אלא בזמן הבית.

35. שו"ת ציץ אליעזר חלק יא סימן טז

א. אודות תקיעה בשופרות וחצוצרות בעת צר וע"י הכותל המערבי

יקרת מכתבו קבלתי ביום ועש"ק ואם כי היתה בדעתי למנוע אתע /את"ע = את עצמי / מלחות חו"ד על בעית התקיעה בחצוצרות בעת צרה ל"ע בזמנינו ובארצנו כאן, ובמיוחד על יד הכותל המערבי. אבל לא אוכל לסרב לידידי ששלח לביתי מכתב כתוב וחתום ובו מבקשני מאד לחות דעתי ע"ז, ולכן אני מבטל דעתי כדי לקיים עשה דכבוד התורה לעשות רצון גאון ישראל שליט"א.

(א) והנה המעוררים על זה לתקוע בחצוצרות בעת צר על יד הכותל המערבי תנו ומייתו בידם הלכה מפורשת ופסוקה ברמב"ם פ"א מה' תענית ה"א שפוסק ז"ל: מצות עשה מן התורה לזעוק ולהריע בחצוצרות על כל צרה שתבוא על הצבור שנאמר על הצר הצורר אתכם והרעותם בחצוצרות, כלומר, כל דבר שיצר לכם כגון בצורת ודבר וארבה וכיוצא בהן זעקו עליהן והריעו עכ"ל. הרי מפורש שעל כל צרה שלא תבוא על הצבור ישנה מ"ע להריע בחצוצרות.

והגם שרבותינו מאורינו הגדולים מרנן הב"י והרמ"א ז"ל לא הביאו זאת בדלתי ביתם ולא העלוה על שלחנם הטהור, ואשר לדעתו ברור שמשום כך לא חשו לזה בכל הדורות עד עתה לא בחו"ל ולא בארץ ולא עלה על דעת מיישוה מרבתינו ששימשו בקדש לחדש חדשה בזה ולהתפאר בכך על הקודמים, מכל מקום תולים א"ע המעוררים בדברי המג"א בסי' תקע"ו שמעתיק את דברי הרמב"ם ומתמה מתוך כך למה אין אנו נוהגין לתקוע בעת צרה ואע"פ שאין ת"צ = תענית צבור = בבבל מ"מ הלא מדאורייתא מצוה לתקוע בלא תענית יעו"ש.

ואני משער שכדי שלא יצא הדבר כמוציאים לעז על כל הדורות מאז שגלינו מארצנו, שלא נהגו כך, בודאי, תולים א"ע בדברי הפרמ"ג והנתיב חיים שכותבים להסיר תמיהת המג"א, ומחלקים בין א"י לבין חו"ל, וכי המ"ע היא רק בא"י כמ"ש בארצכם. והיינו בא"י דוקא. וא"כ דון מינה שהא כאן בארץ ישראל איכא המ"ע הזאת.

ובאמת כבר העיר ע"ז החיד"א ז"ל במחזיק ברכה, ומביאו כתר"ה בדבריו, דעדיין קשה דאין נוהגין כן אפילו בארץ ישראל.

(ב) אולם לאחר העיון בזה נלענ"ד שישנו בכלל בכאן עירוב פרשיות וקושית המג"א מעיקרה לא היתה על זה שאין אנו נוהגין להריע בחצוצרות, [דזה היה כנראה ניחא ליה, וכדיבאר באמת] כי אם על זה שאין נוהגין אפילו לתקוע בשופר וכלשונו: למה אין אנו נוהגין לתקוע בעת צרה ואבאר את דברי.

דהנה המגיד משנה בהלכה ד' שם על מה שמוסיף הרמב"ם לפסוק דבימי התעניות על כל צרה שתבוא על הצבור זועקין בתפלות ומתחננין ומריעין בחצוצרות בלבד, מתקשה בזה, ומביא שרוב המפרשים לא פירשו כן, ואחרי שדוחק א"ע. בישובן של דברים מסיים וכותב ז"ל: ומ"מ המחזור כדברי הרשב"א ז"ל דבמקדש איכא תרתי חצוצרות ושופר ובגבולין ליכא אלא חד מינייהו חצוצרות או שופר, וז"ש בדברי הגאונים תקיעה בשופר בתעניות לפי שבאיזה מהן שירצה רשאי ובלבד שלא יביא שניהם אלא במקדש עכ"ל, למדנו מזה דהכרעת המ"מ להלכה היא דהמצוה היא לאו דוקא בחצוצרות אלא או זה או זה, ורק לתקוע בשניהם אסור, ומשום כך הכריעו הגאונים לתקוע בשופר בתעניות.

וראה עוד גם ראה, דגם הב"י בטור /או"ח/ סי' תקע"ט אחרי שמביא דברי הרמב"ם בזה, מביא גם הכרעת דבריו של המגיד משנה הנ"ז, ולא עוד אלא שמוסיף דברי חיזוק לכך בהוסיפו להביא דברי הר"ן סופ"ק דתענית שכותב שתקיעות אלו שעל סדר ברכות דתעניות בשופר היה ולא בחצוצרות ושכ"כ הר"ז"ה בשם הגאונים והכי מוכח נמי בירושלמי, ולכן הא דמשמע בפרק ראוהו ב"ד דבתענית תוקעין בחצוצרות י"ל דהתם בתעניות שבמקדש שהם במעמד כל ישראל היה אבל בגבולין אין תוקעין אלא בשופרות, וכן נהגו בכל מקום ע"כ עיי"ש.

הרי לנו הכרעה ברורה של מרן הב"י ז"ל, דלא רק זאת דבגבולין לא בעינן דוקא חצוצרות וסגי גם בשופר, או זה או זה, אלא אדרבא עוד לאידך גיסא דבגבולין אין תוקעין אלא בשופרות ולא בחצוצרות, ורק בתעניות שבמקדש שהיה במעמד כל ישראל הוא דהיו תוקעין בחצוצרות.

וא"כ מה מקום לתימה, או לחידוש, שיתקעו בזמנינו בחצוצרות, וברור על כן שקושית המג"א לא היתה כלל וכלל למה שאין תוקעין בחצוצרות, אלא כל קושיתו היא על שאין תוקעין בשופר, אבל שיתקעו בחצוצרות מאן דכר שמיה.

ועל דבר זה שאין תוקעין בשופר הוא דבאים הפרמ"ג והנתיב חיים ליישב ולומר שגם זה אין חיוב אלא בא"י, והמחזיק ברכה מעורר עדיין על שגם בא"י אין נוהגין לתקוע.

וכפי הנראה תוקן לאחר מיכן הדבר והתחילו בא"י לתקוע בשופר, כפי שענינו רואות, [אם כי לא באופן תמידי] וכפי שראיתי באמת גם בספר שבילי דוד על או"ח שמעיד וכותב: ובא"י תוקעין גם עכשיו.

אבל שיתקעו בחצוצרות לא עלה על לב מיישוה. ואין גם להעלות על לב לחדש בכזאת.

(ג) וזה שלא תקעו מקדמתא בשופר גם בארעא קדישא [שהחיד"א בעצמו מסיים על קושיתו זאת בלשון: ויש ליישב קצת] נראה, מפני דסוברים היו שגם לכך צריכים שא"י תהא תחת ידנו, או שהגזירה תהא על רוב ישראל, וכדכותבים ליישב כן הפרמ"ג ועוד, מובא גם במ"ב ס' תקע"ו סק"א, ועוד כמה אחרונים [ואגב. גם המ"ב שם הביא ומכריע בפשטות כדעת המ"מ דהמצוה היא לאו דוקא בחצוצרות אלא ה"ה בשופר].

(ד) הדגשתי לכתוב שאין גם להעלות על לב לחדש בכזאת כי לתקוע בחצוצרות, ובפרט יחד עם שופר, ישנו גם איסור בדבר [לדעת כמה] וכדיבואר.

כך אני רואה שמבאר כן הריטב"א ז"ל בר"ה ד' כ"ז ע"א ד"ה תניא נמי הכי. דמבאר דעת הגאונים ז"ל שנהגו לתקוע בתעניות בשופרות, וכותב שהנכון כשיטת הגאונים ז"ל שכן אמר בירושלמי וכו'. ומבאר כוונת הירושלמי דר' יוסא בעא דלתקעון בחצוצרות לבד או בחצוצרות עם השופר, ואהדרו ליה דאין חצוצרות בגבולין כלל אלא שופרות, וההיא דר"ה דאמרו אבל בגבולין מקום שיש שופר וכו' מביא בשם רבינו ז"ל דפירשה דהיינו במקום כנופיא דכל ישראל או רובם בשעת מלחמה, אבל בת"צ דעלמא אין לתקוני אלא בשופרות. ולאחר מיכן מביא עוד הריטב"א דברי י"מ וכן הרשב"א ז"ל שפי' דלא אתי לומר אלא שבגבולין אין שופר וחצוצרות לעולם וכו' ולא בא לעכב שלא יתקעו בשופר כלל אלא שלא יתקעו שופר וחצוצרות, ושסיים בלשון: ומעתה מה שנוהגין העולם בשופר שהוא מצוי הרשות בידם ובלבד שלא יביאו שם חצוצרות. והריטב"א קורא לה קילוס בהוסיפו לכתוב: ונכון הוא עיי"ש.

הרי בהדיא שלהביא חצוצרות וגם שופר [כפי שפירסמו לעשות, וכפי השמועה גם עשון] בודאי שזה אסור, וכמדגיש הרשב"א לכתוב ובלבד שלא יביאו שם חצוצרות. ולדעת כמה גם חצוצרות לבד אסור שלא בכנופיא דכל ישראל או רובם.

ולכן בודאי אין לתקוני ולאנהוגי לתקוע בעת צרה אלא בשופרות בלבד. וכדכותב הריטב"א שהנכון כשי' הגאונים ז"ל שהתקיני לתקועי בשופר בתעניות.

(ה) בדברי כתר"ה ראיתי שמעתיק מס' שו"ת אגרות משה חאו"ח קס"ט שמביא מ"ש הריטב"א בתענית י"ד שכותב דכיון שצריך חצוצרות בתענית ע"כ נהגו בצרפת שלא לתקוע לעולם בת"צ כיון שאין לנו חצוצרות.

ואודיעו שבעייני בגוף דברי הריטב"א בתענית שם [והוא לא בד' י"ד כי אם בד' י"ב] ראיתי שהאמור נאמר בשמו של הריטב"א שלא בדקדוק, כי הריטב"א כותב זאת להדעה שתוקעים בחצוצרות, אבל הריטב"א כשלעצמו מוסיף וכותב ע"ז שאין זה מחזור, כי דעתו שם כדעתו במס' ר"ה הנ"ל דאין חצוצרות בגבולין כלל, וגם שם גופיה כותב מפורש דלא נאמרו חצוצרות אלא בכנופיא דכל ישראל, אבל בתענית צרה של עיר א' או במדינה א' אפי' בא"י אין תוקעין אלא בשופרות, ועל כן קורא גם שם קילוס למנהג הגאונים לתקוע בשופר יעו"ש [ולפלא שגם המהר"ם שיק בספר המצות מצוה שפ"ה העתיק ג"כ מדברי הריטב"א בתענית רק הקטע המקוצר הנ"ל שהועתק באגרות משה עיי"ש]. הרי עוד ביותר שהריטב"א מדגיש מפורש לכתוב שדבריו נאמרים אפילו בא"י, אם הצרה היא רק על שם אין תוקעין אלא בשופרות.

(ו) אולם זה דבר גדול דיבר הגאון בעל אגרות משה בתשובתו שם, [בעייני בגופן של דבריו שם], בחדשו לומר, דמשמע דלהסוברים שהתקיעה היא בחצוצרות צריך דוקא באלו החצוצרות שנעשו לתקוע בהם במקדש דוקא, ומיישב עיי"כ מה שכלל הרמב"ם בסה"מ מ"ע נ"ט ובמנין המצות, למצוה אחת התקיעות שבשעת הקרבנות והתקיעות שבעתות הצרה. ומסיים שעל כן לא נהגו לתקוע לעולם דהרי אין לנו החצוצרות עיי"ש.

ובמגביל לחידוש זה יש לצרף ולהביא [או לעשותם לעיקר] גם דברי היעב"ץ במור וקציעה שכותב דנ"ל לדבר פשוט דאין המצוה אלא בא"י בלבד וכו', וכמו"כ, אין המצוה אלא בכהנים ובחצוצרות והאידינא ליכא כהנים מיוחסים ולא חצוצרות של תורה משו"ה מסתברא דאפי' בא"י ליתא מצוה השתא עיי"ש. [ואולי כוונת המו"ק בכתבו דליכא חצוצרות של תורה באמת לכך הוא מפני דבעינן חצוצרות דמקדש וכנ"ל].

וגם לרבות דברי הערוה"ש סי' תקע"ו סעי' ד' שכותב נמי לבאר דהתרה לא הוי מה"ת רק בזמן הבית, וקרא דכתיב והרעותם בחצוצרות רק אזמן הבית קאי וכל קראי דתורה בזה אינן אלא בזמן הקרבנות וכו' ובזמן החורבן הוי רק מדרבנן ולכן תקנו בשופר כמו בר"ה עיי"ש.

ופוק חזי בספר החינוך מצוה שפ"ד שכלל ג"כ במצוה אחת התקיעה בחצוצרות במקדש ובעתות צרה, ומבלי כל חילוק ביניהם תתם לבסוף לכתוב שמצוה זו נוהגת רק בזה"ב = בזמן הבית = ובכהנים עיי"ש, ויהיה מזה סייעתא לסברתו של האגרות משה.

(ז) חוץ מכל האמור, ישנה עוד לפנינו גם שיטת הסמ"ג שלא הביא בכלל מצוה זו לתקוע בעת צרה, והמפרשים דעתו דס"ל שאין זו מ"ע רק הבטחה מאתו יתעלה שאם יגיעו צר הצורר ופחד אויב ונריעה בחצוצרות לעורר לבביו לתשובה נושע מאויביו, כדמבאר בספר מעין החכמה על המצוות.

ומדברים מזה גם במהר"ם שיק שם ובחאו"ח סי' רצ"ד וכן בשו"ת מהרי"א אסאד חאו"ח סי' קפ"ג עיי"ש.

(ח) ועוד זאת. בספרי בהעלותך שם איכא פלוגתא בין ת"ק לר"ע אי החצוצרות נאמרו על כל עתות בצרה, ר"ע סובר שנאמר על כל צרה שלא תבוא על הצבור, אבל ת"ק סובר שרק במלחמת גוג ומגוג הכתוב מדבר דהיא מלחמה שישראל נושעים בה ואין אחריה שיעבוד, והאריכו בזה בשו"ת מהר"ם שיק ומהרי"א אסאד בתשובותיהם שם אי הלכה כר"ע בזה או כת"ק עיי"ש.

(ט) ומוסף על כל האמור ישנם גם חילוקי דעות בין הפוסקים אם כל החצוצרות צריכים שיהיו בגבולין משל כסף או רק פיהן לבד אבל גופן צריכין להיות דוקא של קרן המורה על הדין כח שור, יעוין בטורי אבן ר"ה ד' כ"ו ומהרי"א אסאד שם יעו"ש, באופן שאנו נכנסים בזה בסבך הספק בהכרעת ההלכה בזה.

(י) ואם כן בשימנו על לב, איך שמצד אחד מוטל הדבר בספק גדול אם בכלל ישנה המצוה של תקיעה בחצוצרות ובפרט בגבולין ובזה"ז, וגם אי ישנה המצוה עדנה שאלה גדולה היא אם נאמרה לעיכובא דוקא בחצוצרות ולא בשופר.

ומצד שני אם נשתמש בהם אנו נתקלים לדעת הרבה מהפוסקים גם באיסור, הן מכח זה דלא ברור לנו אופן עשייתם, וגם לא נדע אם הכהנים שיתקעו בהם המה מיוחסים, והן מכח זה דאולי צריכים לכך כנופיא של כל ישראל או רובם, ולתקוע בחצוצרות וקול שופר גם יחד איכא עוד איסור נוסף, והכל כנ"ל.

בעל כרחנו המסקנא המתבקשת ברורה היא, דיש להכריע לשלילה ולומר, דאין לנו לחדש מצוות כאלה מדעתינו ולא טוב אנן מאבותינו ורבותינו הגדולים שבכל הדורות מאז חורבן הבית [לרבות אלה שגרו ושמשו בקדש בפעיה"ק ת"ו וערכו מדי פעם תפלות בעת - צר ע"י הכוה"מ = הכותל המערבי] שלא עלה על לבם לעשות כזאת, והוא מפני זה, בידעם שזה לא לרצון לתקוע בחצוצרות במצב שבנ"י נמצאים בלי מקדש - קל ובלי מזבח, ושומע, קול תרועה יקשיב וישמע לקול תקיעתנו בשופר וזעקת לבנו בתפלתנו וימחר ויחיש גאולתנו ופדות נפשו השלימה בביאת משיח צדקנו ובבנין בית מקדשנו ותפארתנו בב"א. בברכת חג שמח לו ולכל אשר באהלו אהל ישרים יבורך לקראת חג מתן תורתנו הקדושה. ידידו עוז דוש"ת באה"ר ונאמנה אליעזר יהודא וולדינברג